

Mossèn Alcover:

Excursió filològica pel Pirineu el 1906

Autor: **Joan Solà**

Antoni M. Alcover
i Sureda (Manacor, 1862 –
Ciutat de Mallorca, 1932)

Han passat cent anys justos de l'excursió filològica d'Antoni M. Alcover, duta a terme del 31 de juliol al 13 de setembre de 1906 pel Pirineu, amb l'objectiu de recollir informació sobre els parlars catalans. El centenari d'Alcover al Pirineu també coincideix amb la reedició del *Dietari de l'excursió filològica 1906*, a cura de Maria Pilar Perea (2006). Aquest article pretén recordar la importància que va tenir per a la llengua catalana la ruta d'Alcover.

Abans de començar el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (octubre de 1906), mossèn Antoni M. Alcover va emprendre una de les seves nombroses «eixides» filològiques per terres catalanes per recollir *in situ* paraules, formes verbals i pronunciacions per al seu colossal projecte, el futur *Diccionari català-valencià-balear*.

En aquestes sortides enregistrava la informació filològica en els *quaderns de camp* (en va omplir més de setanta), però paral·lelament anotava en un *dietari* les vicissituds i les impressions del viatge. Els dietaris els publicava després en alguna revista o bé al seu *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (1901-1926), que a poc a poc (continuat per Moll fins al 1936) va esdevenir una revista de lingüística catalana, però originàriament era el seu mitjà de contacte i de relació amb els col·laboradors que havia anat engrescant per tot el domini lingüístic i que van arribar a ser més de 1600. Aquests dietaris estan redactats en l'estil literari vivaç i espontani característic del nostre «apòstol de la llengua» (amb molt detall de tant en tant, reflectint impressions, horaris, manera de viure dels pobles, problemes amb què topava en la feina, l'economia del

viatge, etc.), i amb un llenguatge enlluernador tant de lèxic com d'estructura. Pel que fa a l'estil, Moll diu que aquest text «té prou interès per al lector actual, sobretot per la ingenuïtat i manca d'artifici d'una prosa que es fa llegir i resulta pintoresca i divertida» i que són «interessantíssims els passatges on Mn. Alcover proclama enèrgicament el seu encès catalanisme i espanyolisme». Per la seva banda, Maria Pilar Perea diu que «Alcover és un escriptor total, l'obra del qual és una manifestació evident del geni de la llengua».

Al final d'aquest article dono la referència de la publicació del dietari d'aquesta eixida de 1906. En les citacions utilitzo l'edició de Moll, però escric *Montlluís, Alemanya i darrere* (que són les formes avui correctes, que escauen al criteri d'aquest editor), en lloc de *Mont-Lluís, Alemània i darrera*.

En aquesta excursió, una de les més llargues del filòleg (des del 31 de juliol fins al 13 de setembre, encara que la feina pròpiament va començar el 3 d'agost), Alcover va recórrer 52 localitats del Pirineu i Prepirineu, de les comarques de Rosselló, Vallespir, Conflent, Capcir, Cerdanya, Vall d'Aran, Alt Urgell, Andorra, Pallars Sobirà i Jussà, Alta Ribagorça, Ber-

guedà, Bages, Solsonès, Ripollès, Garrotxa i Alt Empordà. Anava acompanyat del professor alemany Bernhard Schädel, de la universitat de Halle, que era el seu conseller científic, i eventualment se'ls ajuntaven altres amics i col·laboradors, com els escriptors Juli Delpont i Esteve Casaponce i els lingüistes Fritz Holle i Jean Joseph Saroïhandy.

Crec que els lectors d'aquesta revista agrairan més «escoltar» mossèn Alcover (perquè la seva escriptura és espontània i xiroia com una conversa oral) que no pas les meves explicacions. Apa, doncs, els ofereixo uns quants fragments d'aquest text, a veure si s'animen a llegir-lo tot.

Dia 2 d'agost: de Barcelona a Sant Martí del Canigó:

(1) Prenc el tren de les deu, cap a Perpinyà. Com du vagó menjador, devers migdia faç un bon cap de taula. Un ventilador elèctric que es belluga i fa el molinet a l'uf [generosament], atura que la calor no mos afecc [...]. Dins el vagó només hi ha un altre passatger, desconegut, que em demana permís per treure's l'americana, de calor que té.

El dia 3 arriba Holle a Perpinyà:

(2) no mos érem vists mai; és un temperament de foc, nirviós, esquert, colrat del sol, entusiasta d'Espanya; parla el castellà admirablement, i ara s'és enamorat del català.

Primeres enquestes i primeres dificultats: Canet del Rosselló (3), Montlluís (4)-(6), Prats de Molló (7). Schädel va adelerat per escoltar la fonètica; Alcover pregunta paraules:

(3) El Dr. Schädel pren per compte seu els minyons, i jo les velles per la conjugació. Aquelles santes dones

Perpinyà, l'any 1899. El 2 d'agost de 1906, mossèn Alcover i el Dr. Schädel sortiren de Barcelona amb tren cap a Perpinyà, on iniciaren la llarga ruta que els portaria per gairebé totes les comarques pirinenques i prepirinenques catalanes. A partir de Perpinyà, anaren amb tren fins a Vilafranca i d'aquesta població del Conflent pujaren al monestir de Sant Martí del Canigó.

Sant Martí del Canigó, al principi del segle xx. El 2 d'agost de 1906, a Sant Martí del Canigó, mossèn Alcover i el Dr. Schädel es trobaren amb Monsenyor Carsalade, bisbe de Perpinyà, impulsor de la reconstrucció del monestir i també col·laborador del Diccionari.

ARXIU FOTOGRAFIC CEC

Prats de Molló, principis del segle xx. A la una de la nit del dia 5 d'agost de 1906 mossèn Alcover i el Dr. Schädel, acompanyats de mossèn Casaponce, arribaren en diligència a Prats de Molló, on tingueren problemes per hostatjar-se.

El Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana era el mitjà de comunicació amb els col·laboradors que recollien informació per al Diccionari. A la fotografia es poden veure uns exemplars de l'any 1906.

no arriben a comprendre què és lo que els deman. No hi ha qui les hi faci entrar, en això de conjugar verbs catalans; en francès ja ho comprenen, perquè a l'escola ho fan fer; però amb els verbs catalans... vaja! hi perden el *kirie eleyson*, s'hi maregen, i aviat surt que fan falta a ca-seua, que han d'aguiar el dinar, que han de fer això o allò altre. Una n'hi ha de rabassudeta, raves-cosa, amb uns ulls com unes brases i una cara lo més expressiva i que conversa pels colzes.

(4) Salutad el Sr. Rector, un escolanet mos mena a ca aquella senyora. La trobam dins la cuina amb una néta, d'uns tretze anys, que comença per dir-mos: *Je ne sais pas parler catalan*. Aqueixa sortida és obligada entre el jovent fi d'aqueixes terres. Amb tot i això, ells amb ells parlen català; davant un foraster, francès. La vella és xalesta i no té la llengua gens travada; descapdella en català a la vela, brufant la conversa, això sí, de paraules franceses. El bon to ho demana.

(5) S'entrega el Dr. Schädel per treure'n raca [profit] també ell. Aquella dona, l'estanquera, s'apura, y acaba per dir-mos que mos ne reim d'ella. —Santa dona! dic jo; per l'amor de Déu! aquest senyor serà vengut d'allà deçà la França, del cor d'Alemanya, i jo d'unes illes perdudes dins la mar, per riure-mos-ne de vós?

(6) Dins l'estanc hi devia haver dotze o tretze persones [...]. Perquè la retirada no fos tan seca, demanam an els circumstants algunes formes verbals, i tacl'entren dos senyors, un d'ells de Perpinyà, i, com mos veuen i s'enteren de lo que feim, el de Perpinyà mos diu: —*Mais vustès, fent enraunar aqueixa gent, trubaran pas lu veritable català*. —És que no cercam, li dic jo, el *veritable* precisament, sinó el que es parla aquí, i tal com el parlen, no la gent de lletres, sinó els que no en tenen cap. —Però, respon ell, aquí nu trubaran vustès qu'un patuès.

(7) Mn. Casaponce, mentre el Dr. Schädel i jo feim la nostra via, mos cerca *noms de lloc* de per allà, això és, noms de masies, turons, comalades i barrancs, demanant-ne a la gent que topa. N'hi diuen un enfilall, i n'hi ha un que li tira a la cara que demana aquells noms per aqueix estranger (el Dr. Schädel) que és un *espia alemany*. Hi ha molts de francesos que en tot alemany veuen un espia.

De vegades hi ha barrejades dificultats d'accés i els nostres filòlegs han d'esprémer el cervell. Arriben a Rià en dia de mercat i per tant hi ha gent dels

poblets veïns d'accés difícil:

(8) El Dr. Schädel se'n pensa una de bona: —Per anar a Noedes hem mester quatre hores, i quatre per tornar, són vuit. Porem estar només un parell d'hores allà. ¿Què hi farem? [...] Si en tenim a Rià, d'homes i dones d'allà, ¿per què no feim amb ells aquí lo que faríem allà? ¿Per què no pagam el jornal a alguns dels noedins que hi ha aquí, i feim l'estudi amb ells?— Dit i fet.

Les dificultats d'allotjament no són pas més petites, sobretot amb els camins de mala mort d'aleshores. Més d'un dia han d'anar trucant a portes de sord fins a altes hores de la matinada per trobar un matalàs; com el dia de Montlluís (9). Alguna vegada, però, les xarxes d'amistats donen resultats excel·lents (10):

(9) Parlam a veure de quin cap feim estelles. ¿Mos n'anam a Fontpedrosa? Hi seríem a les dotze i busques, però en matèria de fondes és pitjor que Oleta, mos diu el cotxer, que troba que lo més curt és pujar a Montlluís. [...] —No res, idò, pensam tots: cap a Montlluís!— I hala per amunt, i de d'allà! i venguen revolts i marrades per aquells serrals i recingles, i endavant les atxes! Sobre tot, passat les dues de la matinada entram dins Montlluís, ben segurs tots de dins de mitja hora estar colgats magníficament dins una d'aquelles cambres de l'*Hôtel d'Espagne* [...]. Surt el fondista; mos mira amb ulls de son; i, com mos sent que li demanam tres cambres,

mos diu que no en té cap [...] i que ha hagut de dir que no a més de vint passatgers. Allò mos fa l'efecte d'una escopetada; mos deixa sense polsos. —No res, dic jo, haurem d'anar a l'*Hôtel Paris* [...] —L'*Hôtel Paris*, mos diu el fondista, és tan ple com aquí [...]. —*Messieurs*, diu el cotxer [...], *creieu-me que porteu un malheur a sobre*. —*Was machen wir?* (què feim?) exclamam tots tres.

(10) en venir a Ripoll, havíem de posar a casa de la Sra. Marquesa. Ben contents n'estam. Mos han rebuts i allotjats magníficament.

Efectivament, les vies de comunicació són pintoresques. Vegem-ne un parell de comentaris del nostre apòstol:

(11) Deman als amics aquell tros de carretera entre Sort i Gerri (que devers el juny de l'any 1902 s'esbaldregà [...]) si ja està compost, i me diuen que no. —Però bé, dic jo, ¿i com estau amb aquestes, per una vintena de passes de carretera ensorrada? ¿Quatre anys sens compondre-la? [...] ¿Com no heu reclamat? ¿Com el diputat vostre no hi ha posat remei?— Els amics m'escolten fent una cara estranya, i acaben per

Sort, l'any 1892. Passades les vuit del vespre del 18 d'agost de 1906, arribaren a Sort, on varen fer estada durant dos dies a la casa d'en Serafi Casesnoves; i el dia 21, de bon matí, per carretera anaren fins a Rialb i van seguir fins a Llavorsí per camí de ferradura.

LLUIS MARIA VIDAL ARXIU FOTOGRAFIC DEL CEC

Antoni M. Alcover i el Centre Excursionista de Catalunya

1902. En el *Butlletí* del mes de gener (any XII – núm. 84), hi consta com a soci delegat de Ciutat de Mallorca.

El 5 de gener, és presentat pel president del Centre, Ramon Picó i Campamar, en motiu de la conferència a la sala d'actes, en la qual parlà del *Diccionari*, però amb una llarga introducció en què explicà les seves excursions filològiques, al llarg i ample de les terres de parla catalana.

En el *Butlletí* del mes d'agost (any XII – núm. 91), s'hi publica una crida als socis, en la qual es demana col·laboració per al *Diccionari*. El Centre va fer un tiratge dels fulls de l'enquesta en què es recollia informació, que anomena *Lletra de convit*, i que va ser repartida entre els socis. En la memòria, llegida en la sessió inaugural de l'any 1903, referint-se a aquesta col·laboració amb l'obra de mossèn Alcover, hi diu: «Cumplimentant l'acord de la Junta anterior, se féu un tiratge de la Lletra de Convit de Mossèn Alcover. L'obra del Diccionari es magna, y dever de tot català que pugui fer-ho es de pendre-hi part. El Centre, que recorre constantment les comarques de nostra terra, tenint-hi escampats bon nombre de socis delegats, cregué de son dever expandir arreu la crida de Mossèn Alcover, donant a tots els socis que ho demanessin son recull d'ins-truccions».

1904. El 22 de gener, al Centre, acte per difondre l'obra del *Diccionari* català. També va intervenir el mallorquí Antoni Vicens Santandreu.

1905. El 25 i 26 d'octubre, a la sala d'actes, conferències amb el títol: «Importància de la toponímia per a la restauració de la llengua catalana».

1907. El 7 de febrer, conferència a la sala d'actes, en la qual parlà del «Folklore mallorquí».

1908. El 8 de juny, amb motiu de l'excursió a les illes, organitzada pel Centre, amb el vapor Balear, en la qual participaren representacions d'institucions, entitats culturals i excursionistes de tot Catalunya, per commemorar el VII centenari del naixement del rei en Jaume I, en arribar el vaixell a port, Antoni M. Alcover, com a soci delegat del Centre a la Ciutat de Mallorca, acomboia els socis participants en el viatge i els seus acompanyants.

F. B.

Vilaller, l'any 1892. A Vilaller, mossèn Alcover i el seu acompanyant, el Dr. Schädel, hi van arribar a mitja tarda del 25 d'agost de 1906, varen fer estada tot l'endemà, i el dia 27, al matí, sortiren cap a Boí, seguint un camí de bast, a estones a peu i a estones a lloc de cavalleria.

dir-me que [...] lo que feren els de Gerri en les darreres eleccions fonc amenaçar el candidat, el diputat actual, que sols li donarien el vot si els prometia solemnement que no faria compondre aquell esbaldrec, perquè mentres no el componguen, els carros i carruatges que vénen de la banda de Tremp s'han d'aturar forçat a Gerri, i sempre hi deixen qualche cosa els carreters [...]. Un país on succeeixen aqueixes coses; on no sols les toleren, sinó que hi estan a pler [...] essent que les vies de comunicació són la vida i la prosperitat de les regions, fins a tal extrem que [...] allà on falten, hi ha misèria moral i material [...], és un país que, si no és mort, en té poca ferm, de vida; està incapacitat per a la vida.

(12) Per veure si està gaire *separada* d'Espanya la Vall d'Aran per culpa de l'Estat, basta dir que, per anar-hi des de la capital de la província [...], Lleida, se necessiten, pel cap baix, tres dies; més temps que per anar a Berlín, Londres o Viena. I costa ben salat. [...] De manera que per anar i tornar de Lleida o de Tàrrrega a la Vall d'Aran, sens el menjar, no vos escapareu d'haver de munyir de 130 a 150 pess. [...] ¿Què vos sembla? Oh, l'Administració espanyola! Oh, l'amor a l'Espanya, dels qui sostenen l'actual règim, que fa tals meravelles! Qui no s'hi entusiasmi i no s'hi embadaleisca... mereix que el facen... jeure amb los talons derrere.

Alcover, doncs, no fa només filologia: fa pedagogia entre la gent dels pobles i fa de periodista crític.

La situació social, econòmica i de comunicacions d'Andorra li produeix una forta impressió negativa. I acaba dient:

(13) Els mateixos andorrans sincers ho confessen, que llur règim i manera d'esser necessita unes mitges soles i qualche cosa més; han mester un capgirell de mà mestra.

El cronista ho explica tot, fins i tot detalls personals de poc o nul interès per al lector: és que ell escrivia tot això segurament sobretot per a ell, per estotjar minuciosament tota aquella experiència. Quan és a Olot ens explica això:

(14) Me'n vaig devers les sis, coix-coix [...] a dir missa [...]. Me costa ben molt acabar la missa; el genoll aquell no em deixa fer genuflexions, i me ve tan just tan just poder-me agenollar. Això pinta malament. Tot sia per l'amor de Déu! Altra no mos ne mancava, haver-mos de retre per ací! Haurem de veure el metge.

I bé, alguna vegada també consigna les troballes estrictament lingüístiques, a part que les devia consignar més detalladament a les llibretes de camp. Ho deu fer amb els detalls que més li criden l'atenció:

(15) [A Gombreny] conserven [...] la 1ª pers. sing. de l'indic. pres. en -i [...] i, en lloc de *jo parlu* [...], diuen *jo parli*.

(16) [A Cadaqués] conserven l'article *es* i *sa*, en lloc d'*el* i *la*. Lo que hi ha, que la gent que vol parlar fi, s'excusa d'usar aquests articles; els consideren com a comuns i ordinaris.

Finalment, vegem una mostra d'aquest estil gens convencional, a més a més de totes les que ja hem vist:

(17) Devers les quatre pegam coça an el llençol,

Mn. Casaponce i jo. Deim missa dins la veneranda església abacial d'Arles [...]. Dita missa, trobam el Dr. Schädel llevat i a punt d'entrar en foc.

Com he dit, el llenguatge de mossèn Alcover és d'una gran bellesa, d'una gran força. Però, a més a més, el lingüista hi descobreix ara i adés alguna perla que deu passar desapercebuda a molts altres lectors. Per exemple, jo he (re)descobert en aquesta crònica un ús de la tercera persona del plural del present d'indicatiu amb valor d'impersonal, un ús que només deu existir a les Balears. Els altres tenim aquesta construcció molt restringida i en casos com el que ara veurem diríem no es veu ni un núvol:

(18) Quina cosa més notable! El cel està ben estirat, *no veuen ni un núvol*, són devers les deu, el sol mos cau damunt ben bé de ple, i no ens molesta gens, i som a 24 d'agost!

Del *Bolletí* de Mossèn Alcover, n'hi ha una edició electrònica completa en CD-Rom a cura de Maria Pilar Perea (Govern de les Illes Balears, 2004). El text d'aquesta eixida va aparèixer al número III del *Bolletí* (1906-1907), p. 257-367; i n'hi ha dues reedicions actuals: Antoni M. Alcover, *Dietari de l'excursió filològica 1906*, Barcelona: Generalitat de Catalunya 1983 (a cura de Fr. de B. Moll, que dóna el text gramaticalment normalitzat); i Barcelona: Proa 2006 (a cura de Maria Pilar Perea, que anota el text i també l'actualitza, amb més intervenció que Moll; en aquesta edició hi ha una interessant secció de fotografies d'indrets del viatge, en doble versió, de l'època i de l'any 2006).

Cadaqués, l'any 1920. De Castelló d'Empúries, acompanyats per Ignasi Fages, amb la seva tartana, arribaren a Cadaqués l'11 de setembre de 1906.

